

GALIMOS PEDAGOGŲ DISKRIMINACIJOS APRAIŠKOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

Prof. dr. Valdonė Indrašienė

Mykolo Romerio universiteto
Socialinės politikos fakulteto Socialinio darbo katedra
Ateities g 20, LT-08303, Vilnius,
Telefonas (8 5) 2716716
Elektroninis paštas v.indrasiene@mruni.eu

Dr. Odeta Merfeldaitė

Mykolo Romerio universiteto
Socialinės politikos fakulteto Socialinio darbo katedra
Ateities g 20, LT-08303, Vilnius,
Telefonas (8 5) 2716716
Elektroninis paštas o.merfeldaite@mruni.eu

*Pateikta 2011 m. birželio 20 d.
Parengta spausdinti 2011 m. lapkričio 15 d.*

Anotacija

Lietuvoje pastaraisiais metais vis dažniau atkreipiamas dėmesys į diskriminacijos apraiškas visuomenėje, tyrinėjama suaugusiųjų diskriminacijos dėl įvairių požymių problematika, tačiau stokojama tyrimų, analizuojančių diskriminacijos apraiškas švietimo sistemoje. Atliktas tyrimas orientuotas į du pagrindinius diskriminacijos tipus: 1) bendrąją diskriminaciją, kuri, remiantis Lietuvos įstatymais, yra draudžiama; 2) profesinę pedagogų diskriminaciją, kuriai kelią siekiama užkirsti Švietimo įstatymu (2011), reglamentuojančiu pedagogų teises. Tyrimo metu apklausti 1062 penktoje-dvyliktoje klasėje dirbantys klasių auklėtojai ir pagalbos specialistai iš 287 Lietuvos mokyklų.

Šiame straipsnyje analizuojamas pedagogų požiūris į galimas diskriminacijos mokykloje apraiškas pedagogų atžvilgiu. Nustatyta, kad dažniausiai apklausoje dalyvavę pedagogai mano, jog nėra diskriminuojami dėl rasės, amžiaus, tautybės, socialinės padėties, įsitikinimų. Daugiausiai respondentų dažniau ar rečiau jaučiasi diskriminuojami dėl aplinkybių, nesusijusių su jų dalykinėmis savybėmis. Mažiausiai pedagogai atvirai gali kalbėti lytinės orientacijos, kilmės, įsitikinimų, socialinės padėties ir sveikatos klausimais. Analizuojant apklaustųjų nuomonę apie diskriminacijos apraiškas galimose pedagogų profesinės diskriminacijos srityse, paaiškėjo, kad daugiausiai pedagogų mano, kad yra diskriminuojami pretenduodami į aukštesnę kvalifikacinę kategoriją atestacijos metu, darbo sąlygų aspektu ar gindami savo socialinius ir ekonominius interesus.

Reikšminiai žodžiai: Diskriminacija, diskriminacijos apraiškos, pedagogas.

Įvadas

Pastaraisiais metais visuomenės dėmesys vis dažniau atkreipiamas į diskriminacijos apraiškas visuomenėje. Visų žmonių lygybė į apsaugą nuo diskriminacijos pabrėžiama Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (Žin., 2006-06-17, Nr. 68-2497), Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje. (Žin., 1995-05-16, Nr. 40-987). Draudimas diskriminuoti kitus žmones yra įtvirtintas LR Konstitucijos (Žin., 1992, Nr. 33-1014) 21 str., kuriame pabrėžiamas draudimas kankinti, žaloti žmones, žeminti jų orumą, žiauriai su jais elgtis. LR Darbo kodekse (Žin., 2002-06-26, Nr. 64-2569) numatyta darbo teisės subjektų lygybė nepaisant jų lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, pilietybės ir socialinės padėties, tikėjimo, santuokinės ir šeiminių padėties, amžiaus, įsitikinimų ar pažiūrų, priklausomybės politinėms partijoms ir visuomeninėms organizacijoms, aplinkybių, nesusijusių su darbuotojų dalykinėmis savybėmis. LR Švietimo įstatyme (Žin., 2011, Nr. 38-1804) švietimo sistema apibūdinama kaip socialiai teisinga, užtikrinanti asmenų lygybę, nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų; kiekvienam asmeniui laiduojanti švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaranti sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują. LR Valstybės tarnybos įstatyme (Žin., 1999, Nr. 66-213) pabrėžiamas nešališkumas – sąžiningas tarnybinių pareigų atlikimas nepaisant valstybės tarnautojo ir intereso lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų, politinių pažiūrų ar narystės politinėse partijose ar politinėse organizacijose. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo (Žin., 1998, Nr. 112-3100) ir Lygių galimybių įstatymo (Žin., 2003-12-05, Nr. 114-5115) paskirtis – užtikrinti LR Konstitucijos 29 straipsnio nuostatų ir Europos Sąjungos teisės aktų, įtvirtinančių asmenų lygybę ir draudimą varžyti žmogaus teises ir teikti jam privilegijas lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu, įgyvendinimą. LR vyriausybė nuo 2003 metų vykdo įvairias antidiskriminacines programas, kuriose didelis dėmesys teikiamas visuomenės švietimo programoms, aiškinančioms pasitaikančias diskriminacijos apraiškas ir neigiamą jų poveikį (Žin., 2005-09-29, Nr. 116-4202).

Mokslinėje literatūroje diskriminacija apibūdinama kaip kokių nors žmogaus teisių atėmimas ar turimų teisių sumažinimas, dėl ko žmogus praranda galimybę dirbti mylimą darbą, kilti karjeros laiptais, siekti mokslo, įsigyti tam tikras prekes, integruotis visuomenėje (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 1993; Tarptautinių žodžių žodynas, 1991; Davies, 2000; Bagdonas, Lazutka, Vareikytė, Žalimienė, 2007). Diskriminacija gali būti suprantama kaip: lygiateisiškumo principo pažeidimas, nepagarbus elgesys, pažeidžiantis žmogaus orumą, paremtas tam tikra asmens savybe ar padėtimi visuomenėje, skirtingas asmenų traktavimas, sukėlęs nepalankią padėtį ar išskyrimą, tam tikros grupės asmenų išskyrimas iš visuomenės; dviejų asmenų ar dviejų situacijų skirtingas traktavimas, kai tarp jų nėra skirtumo, arba vertinimas vienodai skirtingų situacijų ir pan. (Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, 2009). Teisinėje literatūroje diskriminacija apibrėžiama kaip valinis žmogaus teisių varžymas arba atleidimas nuo būtinų pagal įstatymą pareigų (Burneikienė, Gibavičiūtė, Lydeka, Vengalė, Žiobienė, 2008). Sociologinėje literatūroje pabrėžiami diskriminavimo požymiai ir šio reiškinio aksiologinis aspektas: „diskriminacija yra nevienodas elgesys su žmonėmis, grindžiamas pastarųjų asmeninėmis charakteristikomis, pvz. amžiumi, lytimi, lytine orientacija, etniniu ar fiziniu identitetu. Paprastai diskriminacija suvokiama kaip asmeniui nepalankus elgesys, tačiau diskriminacija gali įvykti ir siekiant palankesnių sąlygų tam tikrai grupei“ (Mikulionienė, 2008). Vadinasi, diskriminacija – įvairių socialinių politinių bei kultūrinių problemų ir/ar žmonių nuostatų ir kategorizacijos padarinys, kuris pasireiškia tam tikru elgesiu bei pagrindinių teisių ir lygių galimybių ribojimu.

Pažymėtina, kad diskriminacija – daugialypė problema, kurios apraiškas visuomenėje gali sąlygoti: 1) žinių ir tolerancijos stoka tarp įvairių visuomenės grupių; 2) nepakankamai iširtos įvairios diskriminacijos apraiškos; 3) nesuderintos kai kurių Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatos neapsaugančios nuo diskriminacijos, neišanalizuota, ar galiojantys teisės aktai neturi diskriminacinių nuostatų; 4) darbdavių netolerancija asmenims dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasinės ar etninės priklausomybės, religijos ir įsitikinimų; 5) asmenų, patiriančių diskriminaciją dėl informacijos stokos, negalėjimas deramai naudotis įstatymų jiems suteiktomis teisėmis.

Diskriminacijos tematika analizuojama daugelio Lietuvos ir užsienio sociologų, psichologų, edukologų darbuose: Lietuvos – L. Okunevičiūtės Neverauskienės (2011), S. Mikulionienės (2008), V. Beresnevičiūtės, T. Leončiko (2009), A. Bagdono, R. Lazutkos, A. Vareikytės, L. Žalimienės (2007), J. Reingardės, N. Vasiliauskaitės; R. Erentaitės (2010), A. Sprindžiūno (2007), A. Zdanevičiaus, J. Reingardės; J. Samuolytės (2007), R. Povilaičio, S. J. Jasiulionės (2008), A. Valackienės, A. Krašveckienės (2007); V. Grybaitės (2006) užsienio – K. Hnilica (2011), S. Arber, H. Cooper (1999), Dr. Williams (2002), N. Bascia (1996). Sociologai dažniausiai analizuoja skirtingų asmenų grupių diskriminaciją, psichologai apibūdindami diskriminaciją išskiria diskriminacijos apraiškas formuojančius mechanizmus: stereotipus, išankstines nuostatas, prietarus, edukologai – mokinių diskriminacijos prevencijos mechanizmus. Vis gi, pasak L. Okunevičiūtės Neverauskienės (2011), Lietuvoje stinga empirinių duomenų, atskleidžiančių diskriminacijos fenomeną pagal jos rūšis ir pagrindą, nes dažniausiai atliekamų tyrimų tikslas – gauti informaciją, kaip dažnai ir kokios gyventojų grupės patiria diskriminaciją, sužinoti visuomenės nuostatas apie toleranciją kitokioms gy-

ventojų grupėms. Pažymėtina, kad tyrimų, analizuojančių pedagogų diskriminacijos apraiškas mokykloje neaptikta.

Straipsnio tikslas – nustatyti galimas diskriminacijos apraiškas bendrojo lavinimo mokykloje pedagogų atžvilgiu

Tyrimo objektas – pedagogų nuomonė apie galimas diskriminacijos apraiškas.

Tyrimo metodologija. Kiekybinė Lietuvos mokyklų pedagogų apklausa buvo atlikta 2010 metų lapkričio – gruodžio mėnesiais. Tyrimą atliko jungtinė Klaipėdos ir Mykolo Romerio universitetų mokslininkų grupė. Konstruojant tyrimo instrumentą, išskirtos galimos pedagogų profesinės diskriminacijos sritys: darbo pagal turimą kvalifikaciją teisės pažeidimas, kompetencijos tobulinimo, kvalifikacijos kėlimo, atestacijos teisės pažeidimas, teisės į pagalbą ir dalyvavimo mokyklos savivaldoje teisės pažeidimai. Kiekvienai sričiai išskirti diskriminacijos rodikliai, kuriems įvertinti buvo formuluojami atskiri klausimai.

Tikėtina, kad diskriminacijos apraiškų identifikavimas gali būti susijęs su pačių respondentų priklausymu mažumoms, ypač – retoms (pvz., rasės, tautybės, kalbos, kilmės ir kt.), todėl siekiant į tyrimą įtraukti kuo įvairesnius respondentes, atstovaujančius įvairius šalies regionus, mokyklas, klases, buvo nuspręsta taikyti dvipakopę respondentų atranką. Pirmajame etape iš visos bendrojo lavinimo mokyklų aibės buvo atrinktas reprezentatyvus mokyklų skaičius – 287 mokyklos, o tose mokyklose buvo apklausti visi penktoje-dvyliktoje klasėje dirbantys auklėtojai ir pagalbos specialistai. Į tyrimo imtį pateko 1062 respondentai iš 101 vietovės, kurių didžiąją daugumą (92,7 proc.) sudarė moterys. Daugiausiai apklausoje dalyvavo 41-50 metų (34,9 proc.), 31-40 metų (25,8 proc.) ir 51-60 metų (22,3 proc.) amžiaus pedagogai. Amžiaus kategorijoje mažiausiai respondentų yra iki 30 metų (10,7 proc.) ir 61 metų ir daugiau (6,2 proc.). Pagal pedagoginį darbo stažą respondentai pasiskirstė taip: iki 10 metų darbo stažą turi 22,9 proc. respondentų, nuo 11 iki 20 metų – 26,7 proc., nuo 21 iki 30 metų – 31,1 proc. ir nuo 31 metų 19,3 proc. respondentų. Beveik visų respondentų (92 proc.) išsilavinimas – aukštasis universitetinis, aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą įgiję 6,9 proc. Pagal tautybę dauguma apklaustųjų – 89,3 proc. lietuvių tautybės. Likusius 6,9 proc. apklaustųjų sudarė rusų, lenkų, karaimų, latvių, žydų tautybės asmenys. 87 proc. tyrime dalyvavusių pedagogų yra įvairių dalykų mokytojai. 7,4 proc. apklaustųjų sudaro pagalbos specialistų kategoriją – socialiniai pedagogai, psichologai, specialieji pedagogai. Mokyklos vadovų (direktorių ar jų pavaduotojų) buvo apklausta 1,4 proc. Tyrimo duomenų (27 pav.) analizė rodo, kad dauguma (40,5 proc.) apklaustųjų yra pagrindinių mokyklų pedagogai. Daugiau nei trečdalis (36,8 proc.) pedagogų dirba gimnazijose, o daugiau nei penktadalis (22,7 proc.) – vidurinėse mokyklose.

Anketinės apklausos metu surinkti duomenys apdoroti kompiuterine programa Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 17 for Windows. Anketinės apklausos duomenų apdorojimas grindžiamas kiekybinės analizės metodais. Analizuojant kiekybinių tyrimų duomenis taikyti šie statistiniai metodai: *aprašomoji statistika*, kuria remiantis skaičiuojami kintamųjų dažniai, siekiant pastebėti dažniausiai arba rečiausiai pasikartojančias duomenų aibės savybes, padėties ir sklaidos charakteristikas; gautiems ranginiams rezultatams palyginti taikyti neparametriniai Kruskal-Wallis ir Man-Whitney kriterijai.

Tyrimas vykdomas laikantis visų etinių kiekybiniam tyrimui keliamų reikalavimų: gaunamas institucijos vadovų tirti jų pedagogus sutikimas, pedagogų sutikimas atlikti tyrimą, užtikrinamas respondentų anonimiškumas.

Tyrimo rezultatų aptartis

Tiriant galimos bendros diskriminacijos apraiškas bendrojo lavinimo mokykloje, svarbu nustatyti kokia yra pedagogų nuomonė apie galimybes atvirai kalbėti apie mūsų šalies Konstitucijoje (1992) numatytus asmens nediskriminavimo pagrindus (rasę, tautybę, pilietybę, tikėjimą, lytį ir t.t.).

Tyrimo rezultatai rodo, kad absoliuti dauguma dalyvavusiųjų gali atvirai kalbėti visomis temomis. Dešimtadalis apklaustųjų galimybę atvirai kalbėti apie sveikatą (negalią), lytinę orientaciją, įsitikinimus ir socialinę padėtį įvertino atsakymu „nei taip, nei ne“. Galima manyti, kad taip yra dėl mūsų visuomenėje susiformavusio ir egzistuojančio šių temų tradicinio vertinimo (1 lentelė). Nustatyta, kad absoliuti dauguma apklausoje dalyvavusių pedagogų mano, jog nėra diskriminuojami dėl rasės, amžiaus, tautybės, lyties, lytinės orientacijos, tikėjimo ar negalios (2 lentelė). Apie 1-2 proc. apklaustųjų nurodė, kad pakankamai dažnai jaučiasi diskriminuojami dėl rasės (nuolat – 1 proc.; dažnai – 0,4 proc.), amžiaus (nuolat – 0,9 proc.; dažnai – 0,6 proc.), tautybės – (nuolat – 1 proc.; dažnai – 0,4 proc.), socialinės padėties (nuolat – 1 proc., dažnai – 0,6 proc.), įsitikinimų (nuolat – 1,1 proc., dažnai – 0,6 proc.).

1 lentelė. Pedagogų nuomonė apie galimybes atvirai kalbėti apie lytį, rasę, kilmę ir pan., proc.

	Tikrai taip	Taip	Nei taip, nei ne	Ne	Tikrai ne
Rasę	46,3	50,2	2,7	0,5	0,3
Tautybę	46,7	50,2	2,2	0,8	0,1
Pilietybę	47	50,5	1,9	0,5	0,1
Vietovę	46,8	51,4	1,4	0,4	0,1
Regioną iš kurio esate kilusi (-ęs)	47	51,3	1,5	0,2	0,1
Tikėjimą	43,7	50,8	4	1,1	0,1
Lytį	46,1	50,8	2,1	0,8	0,2
Lytinę orientaciją	39,9	46	10,2	3,2	0,7
Kilmę	43,4	50,9	4,6	0,9	0,2
Įsitikinimus	36,5	48,5	10,8	2,9	0,6
Socialinę padėtį	36,4	50,3	10,6	2,3	0,5
Sveikatą (negalią)	31,9	50,4	13,8	3,2	0,6

Diskriminaciją dėl lyties, lytinės orientacijos, tautybės, kilmės, negalios, tikėjimo, kalbos, santuokinės ir šeimyninės padėties, priklausymo partijoms ir visuomeninėms organizacijoms patiria 2-3 proc. respondentų. Pažymėtina, kad apie dešimtadalis res-

pondentų dažniau ar rečiau jaučiasi diskriminuojami dėl savo įsitikinimų, socialinės padėties ar aplinkybių, nesusijusių su jų dalykinėmis savybėmis.

Nustatyta, kad vyrai nors nežymiai, tačiau labiau jaučiasi diskriminuojami dėl tikėjimo (vyrų rangų vidurkis – 544,05, moterų – 518,10, $p=0,044$). Apklaustųjų požiūriu, ne lietuvių tautybės asmenys yra labiau diskriminuojami dėl tautybės (ne lietuvių rangų vidurkis – 552,54, lietuvių – 519,74, $p=0,001$), o priklausantys politinėms partijoms asmenys – dėl įsitikinimų (nepriklausančių politinėms partijoms rangų vidurkis – 480,15, priklausančių – 502,06, $p=0,041$) ir priklausymo partijoms ir visuomeninėms organizacijoms (nepriklausančių rangų vidurkis – 473,36, priklausančių – 510,29, $p=0,00$).

2 lentelė. Galimos diskriminacijos apraiškos mokykloje, proc.

Atsakymų variantai	Nuolat	Dažnai	Nei dažnai, nei retai	Retai	Niekada
Rasės	1	0,4	0,2	0,2	98,2
Lyties	0,8	0,4	0,3	1	97,5
Lytinės orientacijos	0,8	0,2	0,2	0,4	98,4
Amžiaus	0,9	0,6	1,91	6,6	90
Tautybės	1	0,3	0,3	1	97,4
Kilmės	0,8	0,3	0,4	1,8	94,1
Negalios	0,9	0,4	0,5	2,1	96,1
Socialinės padėties	1	0,6	1,4	5,2	91,9
Tikėjimo	0,9	0,5	0,6	2,6	95,5
Įsitikinimų	1,1	0,6	2,1	9	87,1
Kalbos	0,8	0,4	0,7	4,4	94
Santuokinės ir šeimyninės padėties	0,9	0,3	1,7	6	91,1
Priklausymo partijoms, visuomeninėms organizacijoms	0,9	0,5	1	5,3	92,3
Aplinkybių, nesusijusių su dalykinėmis savybėmis	0,9	1,2	3	9	86,0

Labiausiai jaučiasi diskriminuojami asmenys iki 30 metų ir nuo 51 metų amžiaus: dėl rasės ($\chi^2=19,590$; $p=4$, $p=0,001$), lyties ($\chi^2=12,416$; $p=4$, $p=0,015$), lytinės orientacijos ($\chi^2=16,478$, $p=4$, $p=0,002$), amžiaus ($\chi^2=41,051$, $p=4$, $p=0,000$), negalios ($\chi^2=18,602$, $p=4$, $p=0,001$).

Diskriminuojami dėl amžiaus ($\chi^2=22,825$, $p=3$, $p=0,000$) ir negalios ($\chi^2=13,500$, $p=3$, $p=0,004$), dažniau jaučiasi iki 10 metų ir 31 ir daugiau metų darbo stažą turintys respondentai. Mažiausiai diskriminuojamais jaučiasi 11-20 metų stažą turintys respondentai.

Analizuojant pedagogų profesinę diskriminaciją respondentų buvo teiraujamasi, ar jie mokykloje jaučiasi saugiai. Didžioji dauguma (78,1 proc.) apklaustų pedagogų teigia, kad mokykloje jie jaučiasi saugūs: 25,9 proc. apklaustųjų nurodė – tikrai taip, 52,2 proc. – taip. Tai, kad mokykloje jaučiasi nesaugūs nurodė tik 4,1 proc. tyrime dalyvavusių pedagogų, nei taip, nei ne – 17,7 proc. Nustatyta, kad vyrai mokykloje

jaučiasi kur kas saugiau nei moterys (vyrų atsakymų rangų vidurkis – 311,25, moterų – 518,71, $p=0,005$). Lyginant mokytojų, mokyklos vadovų ir pagalbos specialistų atsakymų rangų vidurkius paaiškėjo, jog pagalbos specialistai ir mokyklos vadovai jaučiasi mokykloje kur kas saugesniais nei mokytojai ($\chi^2=17,249$, $df = 2$, $p=0,000$). Saugesniais mokykloje jaučiasi pradinių klasių ir gimnazinių klasių mokytojai, lyginant su pagrindinėse klasėse dirbančiais mokytojais ($\chi^2=7,715$, $df = 2$, $p=0,021$) bei sveikatos problemų neturintys asmenys ($\chi^2=17,161$, $df = 2$, $p=0,000$).

Daugiau nei pusės respondentų (65,1 proc.) nuomone mokykloje sudaromos galimybės siekti profesinės karjeros. Tik 17,1 proc. respondentų mano, kad sąlygos siekti profesinės karjeros nėra sudarytos, 14,7 proc. respondentų šiuo klausimu nuomonės neturi. Lyginant mokytojų aktyviai dalyvaujančių profesinėje, visuomeninėje ir politinėje veikloje (rangų vidurkis 505,12) su nedalyvaujančiais (rangų vidurkis 462,82) nustatyta, kad pastarieji kur kas dažniau pažymi, kad mokykloje sudarytos galimybės siekti profesinės karjeros.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, ar pedagogams mokykloje sudaromos sąlygos ne mažiau kaip 5 d.d. per mokslo metus dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo renginiuose. Nustatyta, kad mokykloje pedagogams sudaromos sąlygos dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo renginiuose (kad tikrai taip nurodė 41 proc., taip – 49,6 proc. pedagogų). Tik šiek tiek daugiau nei 2 proc. mano, kad tokios sąlygos jiems nesudaromos. Be to, mokytojai aktyviai dalyvaujantys profesinėje, visuomeninėje ir politinėje veikloje (rangų vidurkis 520,65) lyginant su nedalyvaujančiais (rangų vidurkis 479,33), kur kas dažniau pažymi, kad mokykloje sudarytos galimybės nemažiau kaip 5 d. d. per mokslo metus dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo renginiuose. Išryškėjo statistiškai reikšmingas skirtumas lyginant pirmus metus paskutinėje darbovietėje dirbančių respondentų atsakymus su kitais. Ne pirmus metus paskutinėje darbovietėje dirbantys respondentai žymiai aukščiau vertina galimybių kelti kvalifikaciją sudarymą (rangų vidurkis 519,53) nei pirmus metus dirbantys (rangų vidurkis 373,94). Taip pat galimybes mokykloje laisvai dalintis gerąja patirtimi (rangų vidurkis 518,40) nei pirmus metus dirbantys (rangų vidurkis 403,40).

3 lentelė. Mokytojų savijauta mokykloje: diskriminacijos aspektu, proc.

Atsakymų variantai	Tikrai taip	Taip	Nei taip, nei ne	Ne	Tikrai ne
Darbo sąlygų	1,1	5,2	11,6	50,3	31,8
Apmokėjimo už darbą	1,3	4,8	8,1	54,2	31,6
Gaudami socialinę apsaugą nedarbo atveju	0,9	2,9	5,4	56	34,8
Gindami savo socialinius ir ekonominius interesus	1	5,4	12,3	51,7	29,3
Gaudami kasmetines atostogas	0,1	1,8	1,6	56,8	38,4
Teikdami pasiūlymus dėl darbo organizavimo mokykloje	0,6	4,1	11,5	53,6	30,2
Tikrindamiesi sveikatą darbo metu	0,6	4,4	8,8	54,4	31,9
Pretenduodami į aukštesnę kvalifikaciją, atestacijos metu	2,3	5,7	11,1	49,7	31,3

Nustatyta, kad didelė dalis respondentų gauna išsamią informaciją apie pedagoginę metodinę (87 proc.), psichologinę (78,5 proc.), pagalbą; atestaciją (86,8 proc.), profesinės karjeros galimybes (78,6 proc.). Mažiausiai informacijos pedagogai sulaukia apie ekspertinę pagalbą: 28,6 proc. pažymėjo, kad apie tokią pagalbą nežino. Galima daryti prielaidą, kad Lietuvoje ekspertinės pagalbos sistema mažai išplėtota.

Tiriamieji iš rajono centrų ir miestelių dažniau nei didmiesčio linkę teigti, kad gauna galimą psichologinę pagalbą ($\chi^2=10,041$, $df = 4$, $p=0,040$); socialinę pagalbą ($\chi^2=15,862$, $df = 6$, $p=0,015$) ir konsultacijas ($\chi^2=17,660$, $df = 6$, $p=0,007$). Respondentai paskutinėje darbo vietoje dirbantys vienerius metus labiau linkę manyti, kad negauna galimos informacijos apie galimą atestacinę pagalbą, nei dirbantys daugiau laiko ($\chi^2=38,662$, $df = 2$, $p=0,000$).

Nedidelė dalis pedagogų nurodė, kad jaučiasi diskriminuojami pretenduodami į aukštesnę kvalifikacinę kategoriją atestacijos metu, apmokėjimo už darbą, darbo sąlygų aspektu ar gindami savo socialinius ir ekonominius interesus. Mažiausiai mokykloje pedagogai jaučiasi diskriminuojami dėl kasmetinių atostogų, socialinės apsaugos nedarbo metu, sveikatos tikrinimosi darbo metu (3 lentelė).

IŠVADOS

1. Diskriminacija – įvairių socialinių politinių bei kultūrinių problemų ir/ar žmonių nuostatų ir kategorizacijos padarinys, kuris pasireiškia tam tikru elgesiu bei pagrindinių teisių ir lygių galimybių ribojimu. Tai daugialypė problema, dažniausiai sąlygota žinių ir tolerancijos stokos tarp įvairių visuomenės grupių stokos.
2. Mokykloje daugumai pedagogų sudaryta darbo aplinka yra saugi aplinka, daugiau nesaugūs mokykloje jaučiasi turintys sveikatos problemų ir pensinio amžiaus asmenys. Saugesniais jaučiasi gimnazijų ir pradinių mokyklų mokytojai, mokyklų vadovai ir vyrai.
3. Mokytojai nėra diskriminuojami dėl rasės, amžiaus, tautybės, socialinės padėties, įsitikinimų, lyties, lytinės orientacijos, kilmės, negalios, tikėjimo, kalbos, santuokinės ir šeimyninės padėties, priklausymo partijoms ir visuomeninėms organizacijoms. Daugiausiai respondentų dažniau ar rečiau jaučiasi diskriminuojami dėl aplinkybių, nesusijusių su jų dalykinėmis savybėmis. Mažiausiai pedagogai atvirai gali kalbėti lytinės orientacijos, kilmės, įsitikinimų, socialinės padėties ir sveikatos klausimais.
4. Pedagogams sudaromos pakankamai geros galimybės siekti profesinės karjeros, dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo renginiuose, dalintis gerąja profesine patirtimi. Beveik dešimtdalis respondentų pasigenda išsamios informacijos apie psichologinę pagalbą; profesinės karjeros galimybes, konsultacijas; kas penkioliktas – apie pedagoginę pagalbą ir atestaciją. Mažiausiai informacijos pedagogai sulaukia apie ekspertinę pagalbą.

5. Daugiausiai pedagogų mano, kad yra diskriminuojami pretenduodami į aukštesnę kvalifikacinę kategoriją atestacijos metu, darbo sąlygų aspektu ar gindami savo socialinius ir ekonominius interesus. Pedagogai aktyviai dalyvaujantys visuomeninėje veikloje, turintys didesnę darbo patirtį visais klausimais jaučiasi kur kas mažiau diskriminuojami.

LITERATŪRA

- Arber, S. Cooper, H. Gender differences in health in later life: the new paradox? *Soc Sci med*, 1999, Jan 48 (1): 61-76.
- Bagdonas, A., Lazutka, R., Vareikytė, A., Žalimienė, L. Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007.
- Bascia, N. Inside and outside: Minority immigrant teachers in canadian schools. *Qualitative studies in education* 9 (2), 151-165, 1996
- Beresnevičiūtė, V.; Leončikas, T. 2009. Diskriminacijos suvokimas Lietuvos visuomenėje. *Filosofija. Sociologija* 4: 336–344.
- Burneikienė, A., Gibavičiūtė, E., Lydeka, A., Vengalė, L., Žiobienė, E. *Laisvi ir lygūs: skiriama Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 60-osioms metinėms paminėti*. Vilnius: Valstybės žinios, 2008.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993
- Davies, M. *The Blackwell encyclopaedia of Social work*. London: Blackwell, 2000.
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.
- Grybaitė, V. Lyčių lygybė darbo rinkoje: moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumai. *Verslas: teorija ir praktika*, 2006, Nr. 3, 168-173
- Gumbrevičiūtė-Kuzminskienė, D. *Diskriminacija*. Vilnius, 2009.
- Hnilica, K. Discrimination and subjective well-being: protective influences of membership in a discriminated category. *Public Health*, 2011, 19 (1); 3-6.
- Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002-06-26, Nr.: 64-2569.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
- Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003-12-05, Nr. 114-5115.
- Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 112-3100.
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2011-03-31, Nr. 38-1804
- Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999-07-30, Nr. 66-2130.
- Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas dėl valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2005-2009 metų programos. *Valstybės žinios*, 2005-09-29, Nr. 116-4202.
- Mikulionienė, S. Diskriminacija dėl amžiaus: samprata, raiškos formos ir sritys. *Socialinis darbas: mokslo darbai*, Nr. 7(1), Mykolo Romerio universitetas, 2008.
- Nayar Sh. Immigrant teachers experience of racial discrimination//Pacific-Asian Education, Vol. 21 (1), 2009.
- Okunevičiūtė Neverauskienė, L. Diskriminacijos apraiškos: aktuali būklė bei tendencijos antidiskriminacijos srityje Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*. 2011. T. 22. Nr. 2, p. 115–128
- Povilaitis R., Jasiulionė S.J. *Mokykla gali įveikti patyčias*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 2008.
- Reingardė, J.; Vasiliauskaitė, N.; Erentaitė, R. 2010. *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*. Vilnius, Kaunas: VŠĮ „Sorre“.

Sprindžiūnas, A. ir kt. 2007. *Diskriminacija dėl religijos ir įsitikinimų Lietuvoje*. Naujų religijų tyrimo ir informacijos centras. Prieiga per internetą: <http://www.lygybe.lt/assets//Diskriminacija%20dėlproc>. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma Littera, 2001.

Thompson, N. *Anti-discriminatory practice*. Houdmills: Palgrave Macmillan, 2006.
Valackienė, A., Krašveckienė, A. *Diskriminacijos raiška ir valstybės institucijos bei visuomeninis sektorius*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2007
Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

POSSIBLE SIGNS OF DISCRIMINATION AGAINST TEACHERS OF COMPREHENSIVE SCHOOLS

Prof. Dr. Valdonė Indrašienė,

Mykolas Romeris University, Lithuania

Dr. Odeta Merfeldaitė,

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

Recently society is more and more concerned about various signs of discrimination. Discrimination means any restriction or exclusion of human rights preventing from involvement in favourite work activity, career building, study opportunities, acquisition of various goods and integration in the society. During the research, 1062 teachers from 287 schools were interviewed. The Article seeks to disclose possible trends of discrimination against the teachers of comprehensive schools. According to the research, the majority of teachers (78.1 percent) feel safe in school. Teachers who know what to expect from their employers in terms of work conditions or concessions feel safer, as well as specialists providing assistance, school heads, primary school and gymnasium teachers, persons without health problems and men. Teachers do not face discrimination on the grounds of race, age, nationality, social status, convictions, gender, sexual orientation, ethnic origin, disability, belief, language, marital and family status, belonging to parties and public organisations. Pursuant to the research results, the absolute majority of respondents can speak openly on all subjects. Subjects least discussed by teachers include: sexual orientation, ethnic origin, convictions, social status and health. According to the majority of teachers they face discrimination when seeking higher qualification category during the attestation, better working conditions or when defending own social and economic interests. Women and persons not involved in political parties are more subject to discrimination regarding work conditions.

Keywords: *discrimination, signs of discrimination, teacher.*